

Boekbesprekingen

Ter Haar, G. (red.), *Religion and Development, ways of transforming the world*, London: C. Hurst & Co, pp. 428, ISBN 9781849041393, £ 18.99.

Zoals de titel van het boek al aanduidt, staat de relatie tussen religie en ontwikkeling (in de zin van ontwikkelingswerk) centraal. Het lijkt vooral bedoeld ter inspiratie, om weer opnieuw te kijken naar de relatie tussen religie en ontwikkeling vanwege de inhoudelijke betekenis die religie heeft voor zingeving en voor de na te streven doelen. Het wil religie en ontwikkeling op een geïntegreerde wijze presenteren om te laten zien dat religieuze perspectieven op ontwikkeling behoorlijk verschillen van de dominante seculiere perspectieven. Er wordt ook verwezen naar de huidige economische crises als serieuze aanleiding om een aantal uitgangspunten (van 'ontwikkeling') grondig te herzien. Na het uitzetten van enkele conceptuele lijnen in de eerste hoofdstukken worden daarna in drie delen (economie, millennium development goals (MDGs) en sociale verandering) steeds vier presentaties gegeven.

'Religie' wordt gepresenteerd als een rijke dimensie met vele facetten. Bij de theoretische opbouw (H1) wordt vooral de link gelegd met de wereld van geesten (zie bijv. de tradities rondom genezing). In de latere hoofdstukken gaat het vooral om de betekenis van religie als sociaal netwerk (contacten, aanleren vaardigheden), religie als persoonlijke inspiratie voor 'goed gedrag' (sociaal, rechtvaardig) en religie als referentie (tegenover anderen) als 'betrouwbaar'. Door het woord 'religie' in zoveel verschillende betekenissen door elkaar te gebruiken verliest het aan verklarende kracht.

In een uitgebreide analyse van de ontwikkeling van de relatie tussen ontwikkelingsorganisaties en kerkelijke instellingen (H2) bespreekt Katherine Marshall hoe kerkelijke instellingen in het perspectief van ontwikkelingsorganisaties geleidelijk onderdeel zijn geworden van het maatschappelijke middenveld (civil society). Zij stelt dat kerkelijke instellingen anders georganiseerd zijn, veel ouder zijn, diepere wortels hebben en veel groter zijn dan de NGOs waarmee ze worden vergeleken. Door de kerkelijke instellingen onderdeel te maken van het maatschappelijke middenveld wordt, zo stelt zij, geen recht gedaan aan de rol van congregaties, de christelijk-geïnspireerde media en in het algemeen de eigenheid van kerkelijke instellingen.

In 'De analyse van de ontwikkeling van de van oorsprong Nigeriaanse Redeemed Christian Church of God' (H3) laat Dele Olowu zien dat juist in ontwikkelingslanden de kerkelijke leiders een belangrijke rol kunnen spelen bij het stimuleren van goed bestuur. In hoofdstuk 4 onderscheidt Louke M. van Wensveen twee patronen voor wat betreft de rol van religie in duurzame ontwikkeling. In het 'additieve' patroon wordt religie, net als technologie, gezien als een mogelijk instrument om tot verandering te komen. In het 'geïntegreerde' patroon gaat het om een meer organisch besef van ecosystemen, waarin

respect voor de natuur en mensen onderling centraal staat. Op basis van een analyse van de kenmerken van beide patronen komt de auteur tot een duidelijke voorkeur: zij stelt dat elke ontwikkelingsmethode waarbij de missie, de strategische doelen en de middelen, de werkwijze en de indicatoren al worden bepaald voordat religie is toegevoegd aan het proces, het perspectief mist, omdat het half blind is.

Het eerste inhoudelijke deel bespreekt de relatie tussen religie en economie. Twee hoofdstukken bevatten analyses op basis van empirische gegevens. Mede omdat 'religie' geen homogene categorie is wordt niet bevestigd dat bepaalde religies meer pro-growth zouden zijn dan andere (H5). In analytische zin lijkt het voor de hand te liggen om de variabele 'religie' uit te splitsen in specifieke religieuze waarden om na te gaan welke van die waarden relevant zijn voor economische groei. Na een gedegen theoretische en methodologische verantwoording concludeert Henri Gooren (H6) dat kerk-lidmaatschap vooral positief bijdraagt aan het succes van kerkelijk actieve kleine ondernemers doordat het toegang verschaft tot een sociaal netwerk, tot nieuwe vaardigheden en kennis, tot charity en advies. Verder bleek dat bepaalde ondernemers, juist vanwege hun kerk-lidmaatschap, geacht werden meer betrouwbaar te zijn dan anderen.

Twee van de vier teksten in het deel over de relatie tussen religie en economie gaan over *islamic banking*. De beide teksten hebben een behoorlijke overlap, waarbij het tweede verhaal (H8) meer analytisch is en de eerste tekst (H7) toch vooral een *advocacy*-karakter houdt. De kern van *islamic banking* wordt gepresenteerd als sociaal en ethisch, waarbij allerlei restricties moeten voorkomen dat mensen worden uitgebuit. Het risico van ondernemerschap (of een investering wat oplevert of niet) wordt gezien als basis voor vergoedingen voor financierders (en dus niet de rente, omdat die alleen maar de factor tijd representeert).

In het onderdeel religie en *the MDGs* gaat het feitelijk alleen in de eerste bijdrage om de MDGs en dan nog indirect. De theoretische basis voor het werk van ARHAP (African Religious Health Assets Program) is erop gericht werkelijk recht te doen aan de complexiteit van de Afrikaanse werkelijkheid (H10). De laatste twee bijdragen zijn pleidooien voor een verandering in opstelling van moslim NGOs (H11) en bij islamitische geleerden (H12).

De bijdrage van Wendy Tyndale (H9: *Whose agenda?*) springt er wat mij betreft duidelijk uit als meest inspirerende bijdrage van het boek. Zij stelt dat de toenemende aandacht voor religie vooral is veroorzaakt door enerzijds een besef dat officiële instanties falen in het bereiken van de gestelde doelen en een besef van dreigende catastrophes door het uitputten van natuurlijke bronnen en anderzijds door een toenemend bewustzijn van de invloed van religieuze leiders en van het feit dat religieuze organisaties werkelijk mensen bereiken. Toch is de samenwerking tussen kerkelijke organisaties en (lokale) overheid vaak nog moeizaam vanwege wederzijds wantrouwen en de angst om controle te verliezen. Zij kritiseert de kwantitatieve beoordeling van menselijk en sociaal welzijn. Zou het kunnen zijn, zo vraagt zij zich af, dat deze kwantitatieve beoordelingen (zoals voor 'kindersterfte', 'levensverwachting' en 'gemiddeld inkomen per hoofd van de bevolking') geen recht doen

aan de diversiteit en complexiteit van het menselijk bestaan? Als samenlevingen niet gebaseerd zijn op waarden als vertrouwen, solidariteit, gulheid, beheersing en mededogen zullen we dan niet blijven lijden aan een verarming van ons bestaan, of we nu veel of weinig hebben? Is nu nog niet genoeg aangetoond dat geld en technische assistentie niet genoeg zijn om welzijn te verbeteren? Is toenemende materiële welvaart werkelijk het kern-issue vanuit het perspectief van meer vervullende en duurzame levens? Zij stelt daarmee in meer algemene zin de vraag of we wel streven naar de juiste zaken en of we die zaken op de juiste manier nastreven.

Zoals ook benoemd door Ter Haar in de inleiding, stelt Tyndale dat de ideeën van veel mensen over hun eigen ontwikkeling niet exclusief materialistisch en niet alleen economisch zijn. Het werk van kerken wordt vaak uitgevoerd en beheerd door vrijwilligers in kleine projecten gebaseerd op een cultuur van vertrouwen, en niet gebaseerd op moderne management-technieken, niet gericht op resultaten, efficiency en accountability. Bij de verdeling van de MDG-gelden waren de kerkelijke organisaties aantrekkelijk voor de ontwikkelingsorganisaties omdat zij werken met de mensen, hun situatie goed kennen en invloed kunnen uitoefenen. Vanuit deze achtergrond is goed te begrijpen dat de top-down MDGs, die allerlei lokale prioriteiten overruled hebben, te veel gericht waren op de te behalen resultaten en daardoor te weinig gericht waren op de achterliggende processen. Tyndale laat verder zien dat ook de kerken zich moeten afvragen hoe zij een actieve rol kunnen spelen in de hedendaagse ontwikkeling en daarbij onder meer nagaan welke aanpassingen nodig zijn zodat ze kunnen vasthouden aan en waar nodig kunnen terugkeren naar hun eigen kern-waarden.

In het deel over sociale verandering vinden we vier teksten op het gebied van religie, ontwikkeling en sociale verandering. Meer specifiek gaan die over een ander perspectief op rechtvaardigheid/conflictoplossing (H13), stimuleren van ontwikkelingen in de Afrikaanse cultuur van binnenuit (H14), meer inclusieve technologie gericht op duurzaamheid (H15) en veranderingen in het ontwikkelingsdiscours in Nederland (H16). De vier bijdragen zijn slechts deels empirisch gestoeld maar geven vooral in algemene zin aan in welke richting sociale verandering gewenst is en hoe dat zou kunnen plaatsvinden.

Ter Haar claimt dat de meeste hoofdstukken proberen voort te bouwen op een empirische basis. Dat gaat weliswaar op voor enkele sterke en inspirerende hoofdstukken (H6, H8, H9, H10), maar veel van de andere hoofdstukken zijn een stuk lichter en komen toch vooral neer op een pleidooi. Die empirische basis, zoals Ter Haar ook stelt, is relevant omdat de ontwikkelingsagenda bepaald moet worden aan de hand van praktische ervaring en moet uitgaan van de mening van de professional. De waarde van het boek is gelegen in het benadrukken van de relevantie van het lokale perspectief en het recht dat wordt gedaan aan de bestaande cultuur (inclusief de rol van religie en de onderlinge verhoudingen) om duurzame vooruitgang te bereiken en dus met een heel andere rol van de extern geformuleerde kwantitatieve targets en met meer besef van de verstoring van de aangeboden gelden. De achterliggende kernvraag bij deze verschuiving in het denken

over ontwikkeling is even eenvoudig als fraai verwoord in de titel van Tyndale's bijdrage: over wiens agenda gaat ontwikkeling?

Albert M.G. Beekes

(senior consultant health systems management Amersfoort)

Deetman, W., N. Draijer, P. Kalbfleisch, H. Merckelbach, M. Monteiro & G. de Vries (red.) (2011), *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk*, Amsterdam: Balans, pp. 320, ISBN 9789460033629, € 19,95.

Deetman, W., N. Draijer, P. Kalbfleisch, H. Merckelbach, M. Monteiro & G. de Vries (red.) (2011), *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk. Uitgebreide versie. Deel 1 Het onderzoek / Deel 2 De achtergrondstudies en essays*, Amsterdam: Balans, pp. 1000, ISBN 9789460034961, € 59,95.

De receptie van het rapport van de Commissie Deetman heeft vooral in het teken gestaan van morele opwinding. Dit rumoer heeft de aandacht voor de wetenschappelijke kwaliteiten van het rapport rijkelijk overstemd. Wat heeft dit omvangrijke multidisciplinaire onderzoek nu eigenlijk opgeleverd en op grond van welke gegevens?

Het onderzoeksrapport stelt tien vragen naar feiten, verklaringen en aanbevelingen, maar de sturende hypothesen worden niet geformuleerd, wellicht omdat die evident worden geacht. Drie hypothesen zijn godsdienstsociologisch het interessantst. De eerste betreft het vóórkomen: in de Rooms-Katholieke Kerk zijn minderjarigen seksueel misbruikt, en dat komt daar vaker voor dan elders. De tweede gaat over de (bestuurlijke) omgang ermee: er was een 'zwijgcultuur' (*culture of silence*) rond het misbruik. De derde is dat de zwijgcultuur werd gesanctioneerd door een al dan niet expliciete ecclesiologie die de Kerk alleen maar wil zien en laten zien als heilig.

De zeskoppige onderzoekscommissie heeft deze en andere veronderstellingen op hun houdbaarheid onderzocht met medewerking van een onderzoekssecretariaat en een omvangrijk archiefteam. Bovendien werd ze ondersteund door een klankbordgroep. De wetenschappelijke versie van het eindrapport beslaat twee delen. Het eerste deel is gro-tendeels gelijk aan de publieksversie maar bevat extra hoofdstukken over afzonderlijke bisdommen, ordes en congregaties. Het tweede deel bestaat uit thematische essays en deelstudies.

Methoden

De commissie heeft meldingen ontvangen, gesprekken gevoerd en vragenlijsten aan melders voorgelegd, TNS NIPO een landelijke survey gehouden naar het voorkomen van misbruik in heel Nederland en het KASKI heeft statistische informatie over de katholieke wereld verzameld en geordend. Verder is een flink deel van het rapport gebaseerd op knap historisch ambachtswerk. Ondanks het wantrouwen vooraf blijken de onderzoekers